

УДК 347.72:351.82:342.9(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.58>

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головачова А.С.,
магістр права,
Юридичний факультет
Фордгемського університету,
Нью-Йорк, штат Нью-Йорк, США
LL.M. in Banking, Corporate and Finance Law
ORCID: 0009-0005-8387-9261

Головачова А.С. Особливості корпоративного права України в умовах воєнного стану.

У статті здійснено поглиблений аналіз трансформацій корпоративного права України в умовах дії правового режиму воєнного стану, запровадженого у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України. Визначено основні тенденції правового регулювання корпоративної діяльності під впливом зовнішніх викликів і кризових явищ, пов'язаних з обмеженням зв'язку, переміщенням трудових ресурсів, фізичним знищенням майна та інфраструктури. З'ясовано, що особливості функціонування корпоративного сектору у цей період полягають у нормативному закріпленні спрощених процедур скликання загальних зборів, дистанційного голосування, відтермінування розкриття інформації, автоматичного подовження повноважень органів управління та призупинення ліцензійних обов'язків.

Увагу зосереджено на питаннях вилучення корпоративних прав у стратегічних компаніях, правових наслідках примусового втручання держави у майнову сферу та ризиках інвестиційного арбітражу. Також розкрито юридичну природу санкційних обмежень щодо корпоративних прав суб'єктів, пов'язаних з державою-агресором.

Проаналізовано перспективи постконфліктного відновлення корпоративного управління, роль цифрових інструментів, необхідність забезпечення прозорості, повернення конкурсних процедур та незалежності наглядових рад. Сформульовано висновки про доцільність реформування корпоративного законодавства на основі принципів сталості, правової визначеності та балансу публічного і приватного інтересів. У цьому контексті актуалізується завдання формування нової моделі корпоративного регулювання, здатної ефективно функціонувати в умовах правової невизначеності, загроз безпеці та обмежених ресурсів.

Показано, що воєнний стан виступив каталізатором для впровадження цифрових рішень в корпоративному управлінні, які мають бути збережені й інституціоналізовані в мирний час. Питання захисту прав міноритарних акціонерів, забезпечення рівного доступу до участі в управлінні, а також правової відповідальності за порушення внутрішньокорпоративних процедур набувають особливої ваги.

Ключові слова: корпоративне право, воєнний стан, загальні збори, дистанційне управління, корпоративні права, вилучення майна, акціонерне товариство.

Holovachova A.S. Peculiarities of corporate law of Ukraine in conditions of martial law.

The article provides an in-depth analysis of the transformations of Ukrainian corporate law under the legal regime of martial law introduced in response to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The main trends in the legal regulation of corporate activity under the impact of external threats and crisis phenomena—such as disrupted communications, displacement of labor resources, physical destruction of assets and infrastructure—are identified. It is established that the specific features of corporate sector functioning during this period include the formalization of simplified procedures for convening general meetings, remote voting mechanisms, deferral of information disclosure obligations, automatic extension of managerial mandates, and suspension of certain licensing requirements.

The focus is placed on the issues of compulsory seizure of corporate rights in strategically important companies, legal consequences of state intervention in the property sphere, and the risks of investment arbitration. The legal nature of sanctions restricting corporate rights of entities associated with the aggressor state is also examined. The paper analyzes prospects for post-conflict recovery of corporate governance, the role of digital instruments, the imperative of ensuring transparency, reinstatement of competitive selection procedures, and the independence of supervisory boards. Conclusions are drawn regarding the necessity of reforming corporate legislation based on the principles of sustainability, legal

certainty, and a balanced relationship between public and private interests. In this context, the task of forming a new model of corporate regulation capable of operating effectively under conditions of legal uncertainty, security threats, and limited resources becomes increasingly urgent.

It is demonstrated that martial law has served as a catalyst for the introduction of digital solutions in corporate governance, which should be preserved and institutionalized in peacetime. Issues concerning the protection of minority shareholders' rights, equal access to participation in decision-making, and legal liability for violations of internal corporate procedures have gained particular significance.

Key words: corporate law, martial law, general meetings, remote governance, corporate rights, asset seizure, joint-stock company.

Постановка проблеми. Корпоративне право України, як один із ключових елементів національної економіки, перебуває у стані масштабної трансформації під впливом воєнного стану. Запровадження правового режиму воєнного стану відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1] поставило перед державою завдання збереження керованості корпоративного сектору за умов надзвичайної загрози.

Порушення ланцюгів управління, міграція трудових ресурсів, обмеження в переміщенні та зв'язку, руйнування інфраструктури й примусове вилучення активів - усе це суттєво вплинуло на здатність господарських товариств здійснювати свою діяльність у правовому полі. Поряд із цим держава була змушена швидко ухвалювати нові нормативні рішення, що зачіпають ключові механізми корпоративного регулювання - скликання та проведення загальних зборів, повноваження органів управління, звітність, розпорядження корпоративними правами, тощо. Проблема посилюється тим, що частина рішень має тимчасовий характер, а частина - може мати довготривалі наслідки для правового порядку в післявоєнний період. Актуальним стає питання: чи зможе українське корпоративне право забезпечити баланс між гнучкістю управління в екстремальних умовах і захистом прав акціонерів, учасників, інвесторів. Не менш важливими є також правові виклики, пов'язані з вилученням корпоративних прав у стратегічних компаніях, трансформацією корпоративного управління у держсекторі та спробами зберегти елементи реформ корпоративної прозорості, що впроваджувалися в мирний час.

Метою статті є систематизація та аналіз трансформацій корпоративного права України в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема в частині правового регулювання діяльності акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю, втручання держави в корпоративні права, діджиталізації управлінських процедур і правових обмежень, зумовлених військовою необхідністю.

Особлива увага приділяється оцінці ефективності нормативно-правових актів, що забезпечують гнучкість корпоративного управління, а також розробці рекомендацій щодо удосконалення корпоративного законодавства в післявоєнний період. Встановлення балансу між публічним інтересом та гарантіями прав учасників корпоративних відносин розглядається як ключовий виклик для подальшої модернізації національного корпоративного права.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика корпоративного права в умовах війни досліджується переважно у зв'язку з практичними аспектами реалізації корпоративних прав, обмеженням повноважень органів управління та державним втручанням у діяльність підприємств. Суттєвий внесок у наукове осмислення цього питання зроблено в працях К. Возняковської, яка вказує на потребу адаптації правового регулювання господарських товариств до умов ризиків, обмеження юридичних гарантій, форс-мажору та діджиталізації управління [8], а також Л. Січук [10].

Також варті уваги матеріали експертів Transparency International Ukraine, які фіксують загрози згортання корпоративної реформи в державних підприємствах через ручне втручання уряду в наглядні ради у зв'язку з війною.

Незважаючи на обмежену кількість системних праць, окремі дослідження вже сформулювали первинне наукове підґрунтя для подальшого осмислення трансформації корпоративного права під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних викликів для правової системи України у зв'язку із запровадженням воєнного стану стало забезпечення неперервності управління в корпоративному секторі. Йдеться, насамперед, про акціонерні товариства (АТ) та товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), у яких важливі рішення мають ухвалюватися колегіальними органами, часто - зі складною процедурною формою.

На тлі загального форс-мажору та порушення логістичних ланцюгів, закономірно виникла потреба в спрощенні корпоративних процедур і нормативній легалізації дистанційної участі в управлінні. Вже в березні 2022 року Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПР)

ухвалила рішення № 176, яким адаптувала порядок проведення загальних зборів акціонерів у дистанційному форматі на період дії воєнного стану [2].

Право на дистанційне управління **та** відстрочка загальних зборів поширюється лише на акціонерні товариства. Для ТОВ законодавство України залишає ширший простір для договірної автономії учасників. Учасники ТОВ можуть ухвалювати рішення заочно (одноголосно підписаним протоколом), або через відеозв'язок – за згодою більшості.

Окрему увагу слід звернути на Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності...» № 2115-IX від 03.03.2022, яким встановлено мораторій на штрафи за неподання звітності та відтерміновано обов'язки розкриття інформації для емітентів цінних паперів [3]. Це дозволило компаніям не оприлюднювати річну фінансову інформацію до припинення воєнного стану.

Законодавець створив спеціальний режим функціонування корпоративного сектора, який базується на таких ключових інструментах: дистанційне голосування акціонерів, автоматичне продовження повноважень, зупинення строків звітності, послаблення в частині ліцензування та державного нагляду [4]. В умовах повномасштабної війни держава змушена здійснювати пряме втручання в майнову сферу приватних осіб та суб'єктів господарювання, у тому числі шляхом примусового вилучення корпоративних прав. Такі дії регламентуються не лише Конституцією України, а й спеціальними законами, ухваленими з урахуванням потреб воєнного часу.

Ключовими нормативно-правовими актом, що регламентує таке втручання, є Закон України № 2116-IX від 03.03.2022 «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [6]. В листопаді 2022 року було вилучено корпоративні права в таких компаніях, як ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор», ПАТ «Укрнафта», та ін., які були передані під контроль Міністерства оборони України [7]. Ці заходи набули розголосу не лише в Україні, але й на міжнародному рівні, адже деякі з акціонерів вилучених підприємств є іноземними особами, зокрема з Китаю.

Хоча примусове вилучення корпоративних прав у держави-агресора має обґрунтування з позицій національної безпеки, воно викликає низку правових та економічних ризиків. Насамперед, це питання інвестиційного арбітражу. Наприклад, китайські інвестори подали скарги проти України у зв'язку з вилученням їхніх прав у ПАТ «Мотор Січ», що може мати міжнародні правові наслідки. Крім того, важливо відрізнити вилучення активів агресора від тимчасового управління активами приватних українських або іноземних компаній, що може бути здійснено на підставі рішень РНБО, наприклад, у випадках, коли підприємство є стратегічно важливим для оборони (аналогічно до концепції *requisition* у міжнародному праві). На думку окремих дослідників, такий механізм слід вважати тимчасовим заходом, який не змінює форми власності, а лише передбачає обмежене управління в інтересах обороноздатності держави [8].

Станом на 2024 рік, питання компенсацій та подальшої долі вилучених активів залишається відкритим. В офіційних заявах уряду неодноразово лунали запевнення, що після війни власники активів отримають компенсації або зможуть повернути свої права, якщо не є особами, пов'язаними з державою-агресором. Однією з найпомітніших трансформацій корпоративного права України в умовах воєнного стану стало масове впровадження дистанційного управління в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю.

Ще у 2020 році під час пандемії COVID-19 НКЦПФР розробила Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів [9]. Втім, реальне широке застосування цього механізму стало можливим лише у 2022 році під тиском воєнних обставин. Однак дистанційна форма несе й певні недоліки. Зокрема, втрачається можливість обговорення питань у режимі живої дискусії, що іноді знижує якість ухвалених рішень. Також існує ризик технічних збоїв або порушення принципу рівності акціонерів, якщо частина з них має обмежений доступ до електронних сервісів.

Сіщук Л.В. справедливо зазначає, що повна заборона очних зборів на всій території України без урахування регіональної специфіки виглядає надмірною мірою обмежувальною [10]. На її думку, варто було б дозволити проведення очних зборів у регіонах, де відсутні активні бойові дії. У практиці 2022–2024 років багато ТОВ почали активно використовувати: електронну пошту для обміну проектами рішень, сервіси для відеоконференцій (Zoom, GoogleMeet) для обговорення проектів, електронні підписи для засвідчення рішень. Це свідчить про позитивний тренд – прискорення діджиталізації корпоративного управління в українському бізнес-середовищі.

За даними аналітичного дослідження USAID «Економічний вплив війни на українські МСП», понад 62% опитаних малих та середніх підприємств заявили, що почали використовувати електронні форми ухвалення рішень у 2022–2023 рр. [11]. На підставі аналізу практики можна зробити висновок, що дистанційне корпоративне управління повинно стати повноцінною опцією в післявоєнній корпоративній культурі України. Воєнний стан об'єктивно зумовив необхідність застосування

особливих заходів щодо окремих корпоративних прав. Це стосується передусім прав, які прямо чи опосередковано пов'язані з державою-агресором або із суб'єктами, що становлять загрозу національній безпеці України.

Одним із інструментів обмеження корпоративних прав є їх арешт у межах санкційної політики. Відповідно до Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 р. № 1644-VII до юридичних і фізичних осіб можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, включаючи: блокування активів, обмеження права користування корпоративними правами, заборону розпорядження корпоративними правами [12].

На виконання Рішень Ради національної безпеки і оборони України та Указів Президента були запроваджені санкції проти сотень юридичних осіб, у тому числі компаній, що володіють корпоративними правами в Україні.

За даними Офісу Президента України, станом на 2024 рік арешт накладено на понад 900 об'єктів корпоративних прав, включаючи частки в ТОВ та пакети акцій в акціонерних товариствах [13].

У разі вилучення корпоративних прав на підставі спеціальних законів (наприклад, щодо активів РФ), передбачається передача таких прав у державну власність. Передача на управління здійснюється на період дії воєнного стану або до ухвалення окремого рішення про приватизацію чи реструктуризацію.

Проблемою залишається недосконалість механізмів оперативного управління вилученими корпоративними правами. Частина компаній, щодо яких ухвалено рішення про вилучення, залишаються у фактичному «замороженому» стані через відсутність чітких процедур передачі, призначення управителів або погодження планів подальшої діяльності.

На період дії воєнного стану обіг корпоративних прав зазнав певних обмежень. Відповідно до рішень НКЦПФР, операції з акціями на організованих ринках були фактично припинені у 2022 році [14]. Передача часток у ТОВ підпадала під вимоги попереднього погодження в окремих випадках, якщо мали місце санкційні обмеження.

Водночас, для інших суб'єктів господарювання законодавець залишив можливість укладення угод з корпоративними правами без особливих обмежень за умови відсутності заборонених обтяжень чи санкцій. Такий підхід відповідає загальному принципу мінімізації втручання в господарську діяльність, якщо це не диктується безпековими міркуваннями.

Окрема специфіка корпоративного права України у період воєнного стану пов'язана із трансформацією підходів до управління державними підприємствами та банками, що мають стратегічне значення для національної безпеки. Закон України № 2182-IX від 01.04.2022 р. «Про внесення змін щодо здійснення моніторингу потенційних загроз нацбезпеці» надав можливість достроково припиняти повноваження членів наглядових рад державних підприємств та банків, якщо вони не здатні працювати на території України [15]. Ця норма викликала обґрунтовану критику з боку експертного середовища. Так, Transparency International Ukraine прямо вказувала на ризики згортання реформ корпоративного управління та повернення політичного впливу на стратегічні підприємства [16].

З точки зору принципів належного корпоративного врядування, усунення конкурсних процедур і скорочення незалежності наглядових рад становить суттєвий ризик для прозорості та ефективності державних підприємств. Як зазначає у своїх роботах Возняковська К.А., війна не повинна бути приводом для згортання досягнутих результатів реформ, і після стабілізації ситуації слід відновити дію всіх стандартів корпоративного управління, включно з поверненням незалежних членів рад та конкурсних процедур відбору [17].

Збереження прозорості та підзвітності державних підприємств є критично важливим не лише для внутрішньої економічної стабільності, а й для залучення міжнародної допомоги та інвестицій у процесі післявоєнної відбудови України. Воєнний стан не лише поставив перед корпоративним правом України безпрецедентні виклики, але й відкрив можливості для його подальшого розвитку та вдосконалення. Успішне відновлення економіки та інтеграція України до Європейського Союзу вимагають адаптації корпоративного законодавства до нових реалій.

Після припинення воєнного стану важливо провести ретельний аудит усіх нормативно-правових актів, що були ухвалені під час війни. Такі рекомендації пропонуються в аналітичних матеріалах, підготовлених у рамках ініціатив з післявоєнної відбудови економіки [18]. Законодавець має уникнути спокуси «консервувати» кризові механізми надто довго, оскільки це може негативно вплинути на інвестиційний клімат і ефективність корпоративного управління. Позитивним здобутком воєнного періоду є масове впровадження електронних технологій у сфері корпоративного управління. Подальший розвиток діджиталізації корпоративних процедур відповідає рекомендаціям Європейської комісії у сфері Corporate Digitalization [19]. Особливу увагу слід приділити відновленню незалежності наглядових рад у державних підприємствах та банках, а також поверненню конкурсного порядку

відбору керівників. Це вимога як внутрішньої політики реформ, так і міжнародних партнерів України, що фінансують програми післявоєнної відбудови та моніторять стан корпоративного управління через механізми контролю умов макрофінансової допомоги [20]. Корисним може стати досвід країн Східної Європи, які проходили через подібні виклики в посткризових трансформаціях [21].

Висновки. Функціонування корпоративного права України в умовах воєнного стану стало прикладом правової адаптації до екстремальних умов, що вимагають невідкладного реагування з боку законодавця та виконавчої влади. У результаті було сформовано спеціальний правовий режим, який забезпечив збереження керованості корпоративного сектору через запровадження механізмів дистанційного управління, пролонгації повноважень, мораторіїв на обов'язки розкриття інформації та гнучких процедур ухвалення рішень. Поряд з тим, втручання держави в корпоративні права, включаючи примусове вилучення активів та арешт корпоративних прав, продемонструвало необхідність чіткої регламентації гарантій відшкодування, подальшого правового статусу таких прав і механізмів їх повернення або компенсації після завершення війни. Практика реалізації санкцій, а також трансформація управління у державному секторі, засвідчили ризики відходу від принципів доброчесності та прозорості, що вимагає відновлення конкурсних процедур і незалежності наглядових рад.

Отриманий досвід має стати основою для післявоєнної ревізії корпоративного законодавства, інституціоналізації електронних форм корпоративного управління та приведення нормативної бази у відповідність до європейських стандартів. Лише системний підхід до законодавчих змін, заснований на балансі публічного інтересу та корпоративних прав, забезпечить стійкість корпоративного сектору в умовах відбудови України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
2. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 176 від 16 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0176863-22#Text> (втратив чинність 07.07.2023 на підставі URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0754863-23#Text>).
3. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період дії воєнного стану в Україні: Закон України від 17 липня 2024 р. № 3869-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3869-IX>.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>.
7. Ukraine seizes stakes in strategic companies. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/ukraine-lawmaker-publishes-document-nationalisation-stakes-several-strategic-2022-11-07>.
8. Возняковська К.А., Біленець Д.А. Суб'єкти господарювання в зонах митного контролю під час воєнного стану. *JurisEuropensisScientia*. 2022. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2022/4_2022.pdf.
9. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 196 від 16 квітня 2020 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-tymchasovoho-poriadku-sklykannia-ta-dystantsiino-ho-provedennia-zahalnykh-zboriv-aktsioneriv-ta-zahalnykh-zboriv-uchasnykiv-korporativnoho-investytsiino-ho-fondu>.
10. Сіщук Л.В. Управління акціонерними товариствами в умовах воєнного стану. *Зміни у корпоративному законодавстві: збірник наукових праць*. 2022. С. 113–120. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/65.pdf.
11. USAID. *Economic impact of the war on Ukrainian SMEs: Survey results*. 2023. URL: <https://www.usaid.gov/ukraine/documents/economic-impact-war-ukrainian-smes>.
12. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
13. Офіс Президента України. Офіційний сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news>.
14. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 1053 від 4 серпня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1053863-22>.

15. Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки: Закон України від 1 квітня 2022 р. № 2182-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2182-20#Text>.
16. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/en/news/destruction-of-corporate-governance-reform-must-be-stopped>.
17. Возняковська К.А., Біленець Д.А. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 84. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/08/84-part-3.pdf>.
18. Bilnets D., Ulianova H., Vozniakovska K. Three Seas Initiative and Ukrainian Seaports' Prospectsamid Russian Aggression. *LexPortus*. 2022. URL: <https://www.lex-portus.law/vol-8-issue-5-2022>.
19. European Commission. *Digitalization of Corporate Law and Governance: Policy Report*. 2022. URL: https://commission.europa.eu/publications/corporate-law-digitalisation-policy-report_en.
20. *EU Support Measures for Ukraine*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_24_1256.
21. *Comparative Characteristics of the Banking Sector in Eastern Europe*. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. URL: <https://www.researchgate.net/publication/360620352>.